

Kreativitet och trädgårdsodling

En fallstudie från Bandhagen i Stockholm

Mats Grönvik

Examensarbete inom Landskapsingenjörsprogrammet 2005

Nummer 10. ISSN 1651-8160

Institutionen för Landskapsplanering
Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp

Förord

Detta är ett examensarbete inom Landskapsingenjörsprogrammet vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp. Arbetet omfattar 10 poäng och skrivs på nivå B inom ämnet Landskapsplanering på Institutionen för Landskapsplanering.

Det finns många att tacka för att jag har kunnat genomföra denna rapport. Utan Mona Persson och hennes goda lokalkännedom och sociala kompetens hade arbetet varit mycket svårare att genomföra. Hon har på ett fantastiskt sätt bistått mig med adresser och förfrågningar till de som jag har intervjuat. Jag tackar stort och varmt Siri Hellsten, May-Britt Nilsson och Lillian Tornesel för roliga och rika samtal. Christer Isberg, fastighetsskötare i HSB Bandhagen har delat med sig av sin syn och gett värdefull information. De har alla generöst bjudit på sig själva och gjort mitt arbete rikt och inspirerande. Jag tackar också min handledare Allan Gunnarson som lett mig in på intressanta vägar och på ett nyanserat sett förädlat mina texter. I detta arbete har också min fru Susan Grönvik varit ett stort stöd.

Mats Grönvik

Alnarp 2005-03-11

Sammanfattning

Sommaren 2004 var jag på besök i Bandhagen i Stockholm. Mellan hyreshusen fann jag två fantastiska trädgårdar som uppstått på eget initiativ från några boende. Efter att min första fascination över att hitta något så oväntat och i denna förstadsmiljö lagt sig, blev jag nyfiken på hur en sådan vacker trädgård kommit till.

Under min utbildningstid har jag i viss mån saknat diskussionen om hur man planerar miljöer som svarar mot människans behov. Jag såg här en möjlighet att försöka mildra denna brist genom mitt examensarbete.

Rapporten har två huvuddelar som kan liknas vid ett tittskåp och en trampolin. Första delen, tittskåpet, består dels av en kort beskrivning av området och av utdrag från mina samtal med Siri, Lillian och May-Britt samt fastighetsskötaren Christer. Läsaren får en viss inblick i deras liv, miljö och vardag. Syftet är att öka förståelsen för människans behov av att odla och vara kreativ, vilka inre drivkrafter människan kan ha.

Den andra delen, trampolinen, är byggd på mina reflektioner under min litteraturstudie men tar också avstamp i den första delen. Under min läsning har jag antecknat mina egna tankegångar som uppstått och sedan följt upp de som jag har tyckt varit viktiga att belysa. Detta har mynnat ut i frågeställningar som är tänkta att sätta igång läsarens tankeprocesser. Resultatet av mitt arbete ligger därför till stor del i vad som händer hos dig som läsare. Det är min önskan och förhoppning att det kanske kan bidra till att arbetet med de offentliga miljöerna och samhällsplanering blir mer lik en empatisk kärlekshandling än ett fåfängt teaterstycke.

Bild 1. Kreativitet och trädgårdsodling

Innehållsförteckning

FÖRORD	II
SAMMANFATTNING	III
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	IV
INLEDNING	1
BAKGRUND	1
SYFTE OCH UTGÅNGSPUNKT	2
METOD OCH AVGRÄNSNING	2
BESKRIVNING AV OMRÅDET	3
SIRIS OCH LILLIANS TRÄDGÅRD	5
SAMTAL MED LILLIAN	7
SÅ BÖRJADE DET	7
INSPIRATIONSKÄLLOR OCH DRIVKRAFTER	7
OMGIVNINGENS REAKTIONER	9
FRAMTIDSDRÖMMAR	11
REFLEKTION	12
SAMTAL MED SIRI	13
SIRIS BAKGRUND	13
SÅ BÖRJADE DET	13
INSPIRATIONSKÄLLOR OCH DRIVKRAFTER	15
OMGIVNINGENS REAKTIONER	17
MAY-BRITT'S TRÄDGÅRD	19

SAMTAL MED MAY-BRITT	20
FRÅN BÖRJAN VAR DET ALLDELES SVART	20
INSPIRATIONSKÄLLOR OCH DRIVKRAFTER	21
OMGIVNINGENS PÅVERKAN	21
ÖNSKEMÅL OCH VISIONER FÖR FRAMTIDEN	23
REFLEKTION	23
SAMTAL MED FASTIGHETSSKÖTAREN	25
ARBETSUPPLÄGGNING	25
FÖRHÅLLNINGSSÄTT OCH ATTITYDER	25
BEMÖTANDE FRÅN BOENDE	25
FRÅGESTÄLLNINGAR OCH DISKUSSION	27
HURDAN ÄR DÅ MÄNNISKAN?	27
KREATIVITET OCH ODLING	28
ÄNDRAD TIDSUPPFATTNING OCH ETT UPPDELAT SAMHÄLLE	29
MÅSTE VI HA EN TILFLYKTSORT FÖR ATT KUNNA TRIVAS?	31
ÄR VÅRA VÄRDERINGAR RIKTIGA?	32
KÄLLFÖRTECKNING	33
Litteratur	33
Bildförteckning	34

Inledning

Bakgrund

Under sommaren som gick var jag på besök hos en god vän i Bandhagen. Strax utanför porten såg jag färgsprakande växter stå och skylta med sin prakt och min nyfikenhet tvingade mig likt en nektartörstande humla att undersöka dem på närmare håll. På ett fullkomligt oväntat sätt hade någon låtit sin odlarentusiasm bokstavligen blomma ut över ett område mellan husen, parkeringen och motorvägen. En cykel stod lite nonchalant uppställd mot en tall och den måste ha stått där ett tag för den tjänstgjorde numera som spaljé och blomsterställning. Där var fullt av krukor med fuchsior, pelargoner, drottningkaktusar, ett överdåd av slösande blomsterprakt. Jag gick längre upp och planteringarna bara fortsatte, sköldpaddsort, rododendron, blomsterbönor, kungsljus, studentnejlikor, krukor med änglatrumpeter, allt! Här är det verkligen någon som har roligt, tänkte jag.

Jag gick upp och frågade min vän Mona som jag bodde hos om hon kände till någonting om trädgården och vem det var som odlade. Då tipsade hon mig om att det också fanns en annan trädgård längre bort! Som var ännu mer fantastisk och ännu större! Jag hade svårt att tro mina öron. Hur kunde något sådant förekomma i ett flerbostadsområde i Bandhagen, en förort till Stockholm?

En halv minut senare var jag ute igen för att söka upp den andra trädgården och mycket riktigt, den var helt fantastisk! Man rundar huset och en smal gång mellan en balkong och en enbuske leder in i ett blommande paradiset, helt avskilt från omvärlden. Mellan den solbakade tegelväggen och skogen med de naturliga granithällarna ståtade ett överdådigt blomsterhav. Över hällarna klättrade timjan, sedum och bergenia tillsammans med mossor och skogens natt och dag.

Jag frågade mig: vem eller vilka eldsjälur ligger bakom detta? Hur har det kommit till?

Mitt möte med de här trädgårdarna, tillsammans med mina studier och egna erfarenheter från mitt boende i Visby, har skapat funderingar och frågor som jag vill fördjupa och utveckla. Jag tror att en bra bostadsmiljö ger trygghet och är en av förutsättningarna för att något som det här har blivit till. Boendes deltagande i skötseln måste komma på initiativ från dem själva för att fungera och är ofta beroende av eldsjälur. Hur kan man ge dessa eldsjälur spelrum? Vilka förutsättningar krävs för att det ska fungera? Att involvera hyresgäster i skötseln kan inte i första hand vara ett kortsiktigt ekonomiskt intresse från förvaltningens sida men kan på sikt höja statusen och kvalitén i ett område. Odlarinitiativen som beskrivs i rapporten är kanske framför allt ett tecken på en trygg boendemiljö.

Genom att studera de här speciella fallen mer ingående kan jag kanske få svar på en del av frågorna om hur man skapar miljö och förutsättningar för ett engagemang bland de boende. Här kan det bli synligt eftersom det inte är en självklar odlingsplats som anvisats eller serverats utan den har skapats helt på de boendes egna initiativ och visar på ett stort mått av uppfinningsrikedom och okonventionellt tänkande.

Syfte och utgångspunkt

Mitt syfte med arbetet är att få en ökad insikt om människans behov av att odla och att berätta om människorna bakom trädgårdarna i Bandhagen. Jag vill svara på frågorna vilka deras drivkrafter är, var de får sin inspiration ifrån och hur de påverkas av sin sociala och fysiska omgivning. Genom att skapa ett tittskåp in i denna verklighet vill jag bidra till att planerare, arkitekter och förvaltare ska få en ökad förståelse för dem som de arbetar för. Genom att utgå från de som ska använda eller använder miljön är chansen mycket större att lyckas.

Jag har också som utgångspunkt och grundläggande värdering att människan är kreativ och att alla har samma rätt att förverkliga sin kreativa förmåga.

Metod och avgränsning

Min studie har baserats på samtal som jag har haft med de tre som odlar trädgårdarna idag. Samtalen med Lillian, Siri och May-Britt har med deras medgivande spelats in på bandspelare och ägt rum i deras hem. I May-Britt´s fall gick vi också ut i trädgården och pratade på plats. Inspelningarna har sedan renskrivits och skickats tillbaks till de intervjuade för justering och för att ge dem möjlighet att stryka sådant som de inte vill få publicerat. För att intervjuerna ska kunna flyta naturligt har jag inte strikt följt mitt frågeformulär utan har haft en lista med olika ämnen som jag velat ta upp. Intervjun med Christer, som är fastighetsskötare i området, har skett med minnesanteckningar under samtalet som jag sedan renskrivit direkt efteråt. Eftersom det blir orimligt att ta med allt från bandinspelningarna har jag sammanfattat dem och tagit fram det som jag bedömt vara viktigt och signifikant. Jag har också tagit bort material som de intervjuade inte vill ska vara med i rapporten. Inför genomförandet av intervjuerna har jag läst: *Interviews, An introduction to Qualitative research interviewing* (Kvale 1996) och därigenom fått en viss vägledning. Intervjuerna har gjorts under en begränsad tid under vinterhalvåret och detta har säkert påverkat karaktären på samtalen och vad samtalsämnen har haft för betoning. Jag har valt att bara prata med de som är involverade i projekten därför att det framförallt är deras perspektiv som jag vill belysa.

Mitt val av litteratur har gjorts utifrån vad jag själv har tyckt varit relevant för temat och som skulle kunna öka min förståelse för människans sociala drivkrafter. Mitt arbete har kommit att tangera ämnet miljöpsykologi och i detta ämne är jag ur teoretisk synvinkel novis och kan bara basera mina resonemang på det jag läser och min egen världsuppfattning, mitt sunda förnuft.

Bildmaterialet är i huvudsak egna bilder, i vissa fall är det bilder som jag har fått låna av Siri Hellsten. Bilden på framsidan är gjort av min dotter Tove Grönvik. Kartmaterialet är hämta från Stockholms Stadsbyggnadskontor.

Beskrivning av området

Bandhagen är en förort i södra Stockholm och bostadsområdet som jag behandlar är byggt i början på femtiotalet. Området består av flerfamiljshus i tre till fyra våningar. Innan de prefabricerade betongelementens epok och miljonprogrammets dagar byggdes hus som dessa mer anpassade till den miljö de uppfördes i, vilket ofta har sparat den ursprungliga marken och naturen runt husen. Ganska stora grönområden är bevarade runt bostäderna och intill finns ett stort villaområde med tillhörande trädgårdar. Även om det är ganska mycket grönområden nära bostadshusen så vänder sig alla entréer på Kallforsvägen direkt ut mot gatan och bilparkeringarna. Det finns inga utgångar direkt ut mot den gröna naturen och huskropparna är dessutom sammanbyggda i vinklade längor vilket gör avståndet till trädgården ännu längre. Andra delar av området som inte har bilparkeringar direkt utanför husen har stora naturliga gårdar med lek och sittplatser.

Bild 2. Karta över Stockholm

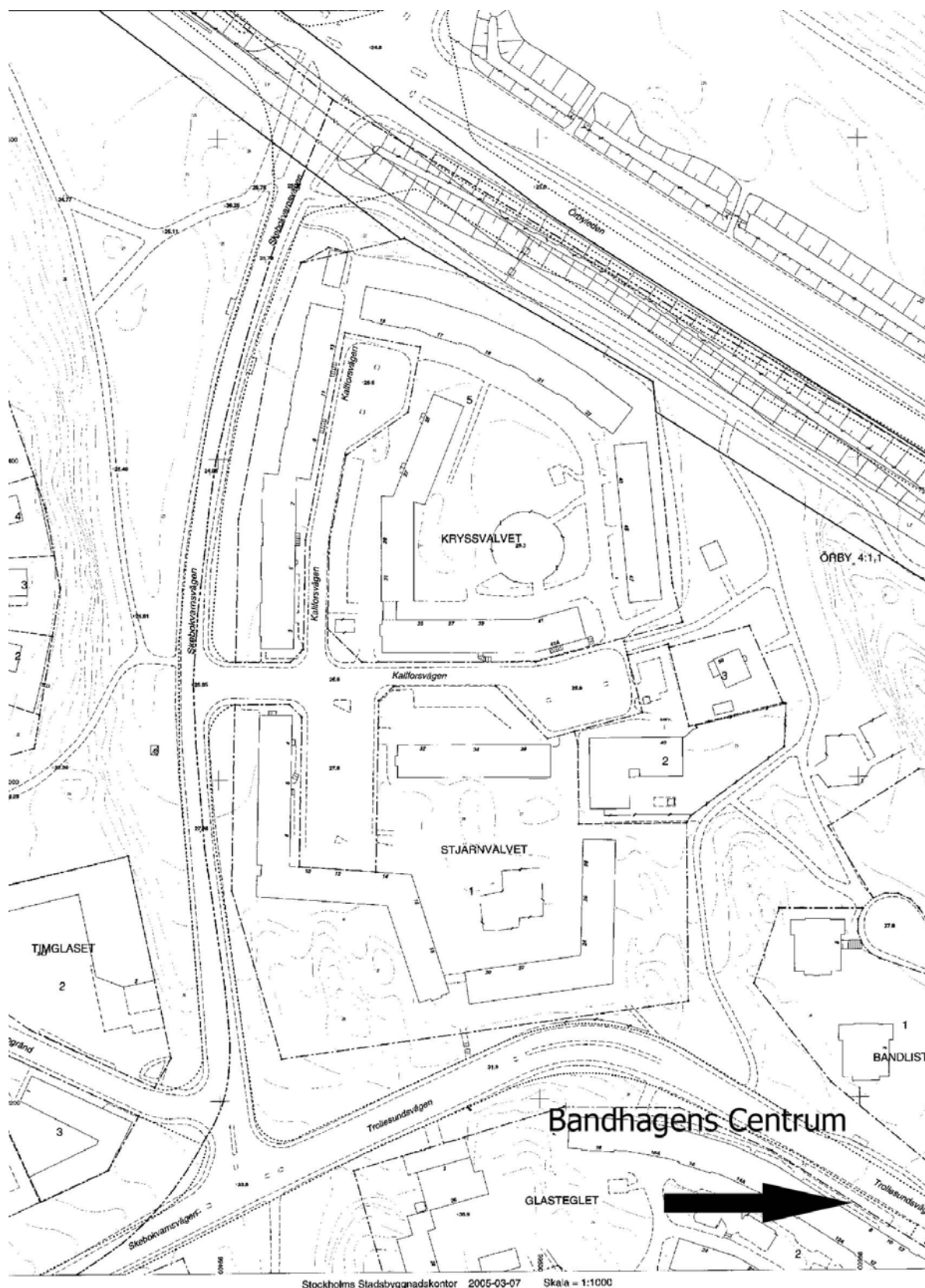

Bild 3. Plankarta över bostadsområdet från Stockholms fastighetsbyggnadskontor

Siris och Lillians trädgård

I en av husets vinklar där fasaderna vänder sig mot söder och väster ligger trädgården väl dold från vägen av en bit naturmark. Framspringande ur skogen sträcker ett par klippryggar ut sig ner mot husen. I denna väl skyddade sal är klimatet gynnsamt. Södersolen och fukten mellan klipporna bjuder på en idealisk växtplats. Man kan komma in i trädgården från två håll men det är egentligen bara från den östra sidan som man har en naturlig förbindelse via en smal passage mellan huset och en klippkam.

Nedanförl flera av balkongerna trängs blommande perenner och i skogsbrynet brer ytterligare hav av blommor ut sig. Över klippryggar klättrar bland mycket annat, sedum, timjan, digitalis, silverarv och bergenia. Trädgårdsväxterna möter den naturliga floran av blåsippor, blåklockor, lundgröe och natt och dag längre in mellan träden.

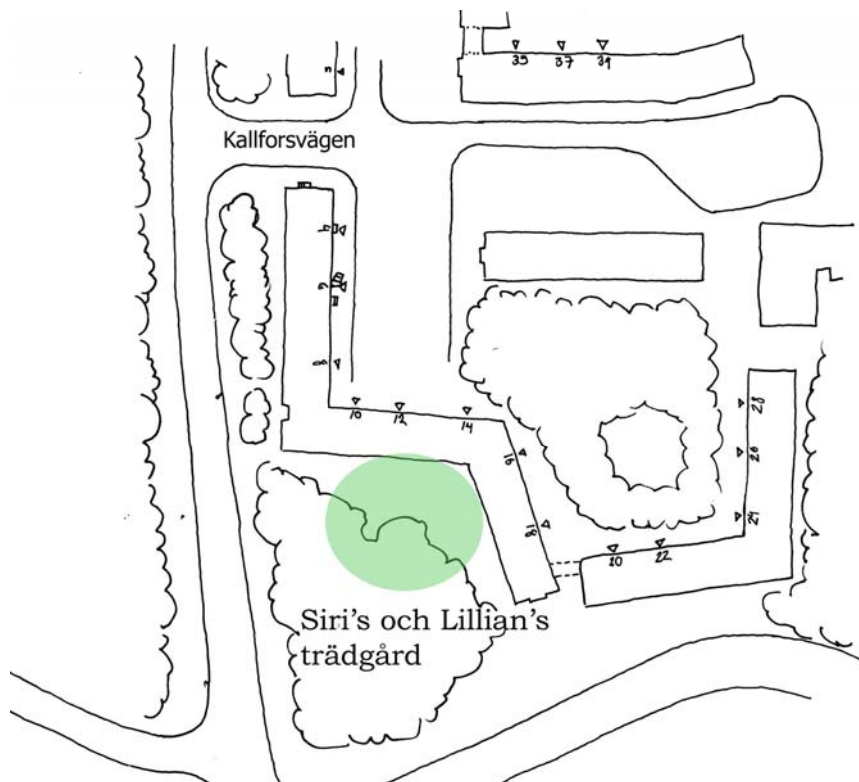

Bild 4. Trädgårdens läge i bostadsområdet

På andra sidan bergknallen och skogsdungen finns idag en tipplats för trädgårdsavfall som används av bostadsbolaget och att komma från det hållet är betydligt mindre inbjudande

Bild 5. Trädgårdens entré

Bild 6. Blomsterhav

Samtal med Lillian

Jag träffade Lillian hemma i hennes lägenhet i Bandhagen en dag i januari. Hon berättade för mig att hon föddes 1930 och växte upp i Åbolands skärgård. I Sverige träffade hon sin man och flyttade med honom till Haparanda där hon arbetade som distriktssköterska i trettio år. Lillian har tre söner och när hennes man dog 1997 så flyttade hon in i lägenheten på Kallforsvägen. I Haparanda bodde de i en villa med en trädgård som hon entusiastiskt odlade. Stolt visade hon upp ett diplom som hon fick för Haparandas vackraste trädgård.

Så började det

Lillian berättar att när hon flyttade in i lägenheten så var det ganska kalt och grått på bergen utanför fönstret. Grannen nedanför har odlat där sedan tidigare, men hade flyttat härifrån innan hon flyttade in och det blev ganska naturligt att bygga vidare på det som var och göra någonting vackert utanför sin balkong också.

Inspirationskällor och drivkrafter

Pysslandet i trädgården var ett bra sätt att hålla sig sysselsatt efter makens bortgång och en stor tillgång, eftersom hon också varit van vid att ha en bostad med trädgård sedan tidigare. Vi pratar mycket om Åbolandsskärgård och den speciella natur som är där. Hon berättade om hur hennes föräldrar använde mycket fiskrens, tång och kompost som jordförbättring när de odlade i trädgården och att äppelträden blommade fantastiskt av det. Perennerna växte i överdåd i rabatterna. Närmsta grannen i Åboland blev inspirerad av deras trädgård och idag driver grannens sonhustru en av Sveriges främsta perenna plantförsäljningar. Här är ett citat ur samtalet som tyder på att hon har en ganska medveten estetisk ambition med sin trädgård:

- *"Det är lite som, jag tror att den som håller på med växter har ungefär samma ambitioner, samma tanke som en konstnär. Jag kan sitta i fönstret och titta. – Hur ska jag sätta den där växten. Det är inte bara färger, det är blommors form, det är bladen. Har man hållit på ett tag blir man väldigt krävande av sig själv att man ska få det snyggt och vackert, estetiskt tilltalande(Lillian).*
- *Är det också möten mellan växter?(författaren).*
- *Precis. Ja. Den här granen i bakgrunden, den tycker jag inte alls om. Jag har aldrig tyckt om barrskog" (Lillian).*

Det verkar också vara väldigt viktigt för Lillian att inte klampa in och göra för stora ingrepp i naturen, utan att på ett ödmjukt sätt förbättra förutsättningarna och att välja växter som passar väl in i miljön. Att finna sig i de förutsättningar som finns på platsen. Hon har också tänkt igenom och komponerat växterna väl så att de skall blomma under hela säsongen. Förutom den respons som man får direkt från naturen så är det också väldigt inspirerande med alla de positiva kommentarer som man får från grannarna, säger hon. Trädgårdsodlingen är en stor hobby och hon lägger ner mycket tid och pengar i nya växter. Under långa skogspromenader tar hon ibland med sig växter hem och sätter in i trädgården där hon kan hjälpa dem på traven. Hon säger till mig flera gånger att hon har mycket roligt med trädgården och att det är roligt med den sociala kontakten och responsen som hon får från grannarna.

Jag frågar henne om hon hellre hade velat ha en kolonilott om det funnits i närheten? En fördel hade då varit att trädgården varit hennes egen, säger hon. Hon har tidigare tänkt på att skaffa kolonilott men nu behövs det inte längre och det skulle binda henne.

Bild 7. Möte med skogen

Bild 8. Möte med staden

Omgivningens reaktioner

Gensvaret från grannarna har varit mycket positivt och många visar sin uppskattning för vad hon gör och berömmar henne. Ibland är det en del som bjuder upp henne på kaffe när de ser henne arbeta i trädgården. Jag frågade henne om hon kan känna trygghet med människorna i området eftersom hon ändå kan lägga ner så mycket möda och pengar i trädgården:

"Jo, jag gör det, jag har bra relation till folk, utan att vara något original här som alla känner till, så har jag bra relationer till folk. De är glada och hälsar först, och då tänker jag; de är inte arga på mig för vad jag gör. Jag kan få en sån tanke också, att jag tränger mig in. Jag ser ibland barn gå över trädgården härifrån fönstret. Jag skulle kunna förgås, för att de trampar på vad jag har jobbat så himla mycket med. Men det är inte mitt! Men det finns grannar som har ropat på dem, de har varit här och plockat blommor nämligen."

Det tyder också på att de andra grannarna uppskattar och månar om växterna och bekräftar teorin om att det skapas ett naturligt intresse för att skydda området från skadegörelse när de boende är engagerade i sin boendemiljö (Gehl 1996).

Trädgården har fyllt hennes behov av att odla och hon har inte behövt söka sig en privat kolonilott på annat håll och nu är hon för gammal för att skaffa något sådant säger hon. Den stora fördelen med att ha en trädgård utanför lägenheten har varit mycket positiv, dock har det inte varit helt problemfritt. Under samtalet framkommer det att hon är orolig för att grannarna ska tycka att det är störande och hon undviker att gå ut och jobba när andra människor är hemma, även om hon säger att hon inte mött några sådana reaktioner från dem. Det känns också svårt när hon ser att människor går och plockar av hennes blommor och kliver på växterna, då får hon stålsätta sig att inte säga till dem.

- *"det är inte mitt område, jag har det bara till låns, man måste ju tänka så då man jobbar på andras mark (Lillian).*
- *Tror du att det hade varit annorlunda om du t.ex. hade haft en kolonilott eller liknande (författaren)?*
- *Jo, då var den ju min (Lillian)."*

Hon är den enda idag som arbetar med trädgården, tidigare när det var flera som använde gården till odling delade man upp den i områden med osynliga gränser. Hennes lägenhet ligger på första våningen men är inte i markplan, balkongen vetter mot trädgården men det finns ingen utgång till den utan man måste gå runt huset för att komma dit. Detta medför att det är svårt att transportera redskap och material mellan lägenheten och trädgården, men också att det inte sker någon naturlig trafik från huset och ut i trädgården. De självklara mötena och samtalen mellan grannarna går på så vis förlorade. Det framgår också att hon tycker det är synd att det inte finns några samlingsplatser i området, som det gör på andra ställen som hon känner till.

Om fastighetsförvaltningen har Lillian bara gott att säga. De är snälla och hjälpsamma. Hon brukar få jord av dem på våren och så klipper de gräset runt huset

och rabatterna och de går väldigt fint och försiktigt fram med sina maskiner, *"De är fantastiska"* säger Lillian. Utemöblerna i plast som hon har ställt ut flyttar hon upp från gräsmattan för att de inte ska stå i vägen när fastighetsskötaren ska klippa gräset.

Bild 9. Vinter i paradiset

Bild 10. Det blommande berget

Framtidsdrömmar

Lillian har tagit upp att hon skulle vilja ha bänkar och sittplatser i trädgården och hon har även diskuterat sittplatser med fastighetsskötarna vid något tillfälle. Argumenten mot det har varit att de tror att det då ska kunna gå att göra inbrott med hjälp av bänkarna och hennes lösning har varit att sätta ut egna plastmöbler. Jag frågar henne om hon har några framtidsvisioner för trädgården, vad hon skulle göra om hon hade obegränsat med resurser och fick välja själv?

- *"När vi var inne på det här med bänkar. Om du fick välja, om du hade hur mycket resurser som helst, då kanske du skulle köpa ett slott någonstans förstås, men (författaren)?"*
- *Har du idéer hur jag skulle utveckla det (Lillian)?*
- *Nej, jag bara undrade om du har (författaren)?*
- *Du tycker att man borde ha sittplatser? Fråga mig (Lillian)!*
- *Ja, eller är det bra som det är (författaren)?*
- *Nej, jag skulle ju gärna vilja att folk kunde komma och sätta sig, och jag har framfört det till styrelsen. Och då släpade jag ut de här... bordet och stolarna. Jag vill inte sätta det mitt i gräsmattan, för jag vet inte när de kommer och klipper, jag vill inte att de ska ha besväret att lyfta bort mina bänkar. Men om det skulle vara bänkar som alltid stod där så... kanske så skulle jag fråga dem (Lillian)?*
- *Ja, för att sitta mitt ute i den där blomsterprakten måste ju vara rätt juste (författaren).*
- *Ibland har jag tänkt såhär, jag ska sätta upp en lapp, Sätt er gärna. Då det en gång finns stolar, gå ut och sitt där och drick kaffe. Det har jag tänkt (Lillian)."*

Bristen på naturliga mötesplatser är uppenbar, jag frågar henne om varför hon tror att det är större social samvaro på andra platser än här. Hon antar att det beror på att man inte har några ordnade aktiviteter i huset.

- *"Nej, det har jag efterlyst, och gårdsfester, det kunde man ju ha långbord dukat här någon gång, det har man på andra ställen, men inte hos oss, och jag, det har jag fört på tal."*

Några andra framtidsdrömmar framkommer egentligen inte, förutom den att kirskaål är ett väldigt besvärligt ogräs som man skulle klara sig väldigt bra utan, en dröm som vilken trädgårdsmästare som helst kan dela.

Reflektion

Att behöva ifrågasätta sitt berättigande på gården som Lillian gör ibland borde kunna avhjälpas med att fastighetsförvaltningen upprättade någon form av avtal med Lillian om skötseln. Exempel på hur ett avtal kan utformas finns i boken

Lägenhetsträdgårdar, utgiven av Byggforskningsrådet (Horgby & Jarlöv 1991) Detta skulle kanske göra hennes trädgårdsskapande legitimt och andra i fastigheten som också är intresserade skulle kunna vara delaktiga. Det skulle kunna leda till en större samvaro mellan de boende och ett mer avspänt klimat. I ett sånt här sammanhang är det nog viktigt vilken policy och vilka signaler de boende får från förvaltningen. Platsgjutna bänkar eller någon annan form av ordnad sittplats skulle också vara ett utmärkt sätt att förhöja kvalitén i trädgården samtidigt som det skulle stärka trädgårdens ställning som en gemensam mötesplats för de boende i huset (Gehl 1996).

Bild 11. Sittplatsen

Samtal med Siri

Siris lägenhet vänder sig mot samma trädgård som Lillians men ligger ett par portar längre bort. Hon är 80 år och på väg att flytta ifrån sin lägenhet. Nu har hon inte kunnat gå ut och jobba på sin del av trädgården på tre år och hon har fått svårt att se på grund av starr. När jag träffar henne är hon ganska förkyld. Hon vill väldigt gärna hitta bilder på trädgården och visa mig hur det har sett ut men de är nedpackade i någon av flyttkartongerna och vi hittar dem tyvärr inte. Vid ett senare tillfälle skickar hon mig bilder med posten.

Siris bakgrund

Hon kommer från en liten stad i närheten av Helsingfors som heter Lohja. Hemma odlade de ingenting utan de bodde i radhus utan någon grönska runtomkring. I Finnland var Siri gift med en man som hon drev en textilfabrik tillsammans med. Hon flyttade så småningom till Sverige och arbetade med ekonomisk administration på Södersjukhuset. I augusti 1969 köpte hon sin bostadsrätt på Kallforsvägen. Det var då som bostadsrätterna släpptes ut på den fria bostadsmarknaden. Hon blev förtjust i den grönskande naturen runtomkring husen och hon säger att det var det som avgjorde att hon valde den här lägenheten. I samband med att vi pratade om hennes val av bostad sa hon också: *"och när jag sen fick odla här utanför, då var min lycka gjord"*. Siri har inga barn men åkte ofta och hjälpte sina föräldrar hemma i Finland när de fortfarande levde.

Så började det

Det startade med att hon satte ner lite krokusar utanför sitt fönster och hon var väldigt försiktig i början. På den tiden ansågs det var lite konstigt att man gjorde någonting på den offentliga platsen utanför sin lägenhet. En granne hade haft synpunkter därför att hennes barn inte skulle kunna vara där och leka utan att kliva på blommorna. Men sedan när de kom upp på våren så tyckte de bara att det var vackert.

Tiden gick och hon köpte fler och fler lökar för varje år. Efter ett par år flyttade en ny granne, Gerda, in som tidigare hade bott i ett "Egna hem". Hon ville inte jobba i trädgården och var mycket bestämd med att hon inte ville bjuda på någon gratis arbetskraft. Men med list och entusiasm lyckade Siri få med henne i samvaron runt odlandet i alla fall och efter ett tag hade Gerda odlat upp ett eget stycke lite längre bort och blev mycket odlingsintresserad så småningom. Gerda flyttade snart därifrån och ytterligare några år senare flyttade Gösta Holmstedt in, en pensionerad trädgårdsmästare som tidigare arbetat i Stockholms stad.

Bild 12. Juli 2004

Bild 13. Siris balkong 1990

Bild 14. Maj-juni 1990

Inspirationskällor och drivkrafter

Gösta och Siri blev snart goda vänner och odlandet satte ny fart. Gösta hade mycket kunskaper om trädgårdsodling och kunde tillföra trädgården mycket. Han fick styra och ställa ganska mycket kring hur de skulle plantera i trädgården. Även om Siri inte alltid tyckte att det var bra och hade gjort på ett annat sätt själv så säger hon att det inte gjorde så mycket eftersom han hade så mycket kunskaper och skaffade fram växter till trädgården:

- *" och sen blev det ett förhållande mellan oss på det sättet att han köpte växter som jag hade gjort i ordning bänken till, jag fick inte bestämma för jag visste inte, det var så skuggigt för min del och då måste man tänka vilken sort som passar där (Siri).*
- *Där det är skuggigt? Jo det är lite skuggigt här (författaren).*
- *Och vi kom bra överens, mycket bra, för man gör gärna efter den som kan (Siri).*
- *Mm... (författaren)*
- *Men han var ju dålig, nästan dubbelvikt när han gick så man fick ju... (Siri).*
- *Men ni pratade och umgicks mycket och så (författaren)?*
- *Mycket! Inte här för jag jobbade ju och sen var det mycket övertidsarbete. Det var på lördag söndag som jag försökte riva lite ogräs från hans sida och han vattnade mina blommor och så... bestämde var de skulle planteras. Det var fint i alla fall, men det kändes... jag hade ju gjort det lite annorlunda själv (Siri)."*

Hon berättar vidare om hur han planterade växterna i olika färgteman och satte dem i ett sicksack-mönster så att det skulle blomma under hela sommaren. Gösta var med i trädgårdsamatörerna och kom hem med mycket ovanliga växter till trädgården som han bytte med sina vänner. Siri föredrog växter som gick i gula färger och hennes del av trädgården låg mer i skugga så han gav henne växter som passade till det. Han hade också öga för att hitta förvildade trädgårdsväxter i naturen som han tog hand om. Jag försökte ta reda på om hon påverkades och fick inspiration från något annat håll och om hon tittat mycket på andra trädgårdar. När jag frågade om hon var med i någon trädgårdsförening svarade hon:

- *"Nej... han var min trädgårdsförening (skratt) jag behövde ingen mer."*

Hon sa att hon inte brukade åka och titta på andra trädgårdar men hon måste ändå ha gjort det en del för när jag frågar henne om hur hon skulle vilja utforma det om hon fått bestämma själv så framkom det en del visioner:

- *" Hade du velat göra det på något annat sätt om du hade haft mer resurser (författaren)?*
- *Jo, om jag hade ork.. (Siri)*
- *Om du hade haft ork och om du hade haft pengar och kunnat göra precis som du ville (författaren)?*
- *Jo jag hade gjort såna där hyllor på berget, så att man hade kunnat sätta olika växter som jag har sett på någon utställning Jag har inte direkt gått på utställningar men... (Siri)*

Bild. 15. Maj 1991

Bild 16. Gösta

Bild 17. Snöstorm 22 april 1991

Efter ungefär tio år fick Gösta och hans fru flytta till ett äldreboende i närheten, skötseln av perennerna gick inte att hålla på samma nivå som tidigare och Siri gick över till att odla mer sommarblommor efter det:

- *" Hur har HSB förhållit sig till det här, ni har fått lite jord och så men (författaren)?*
- *Jo, de har sagt så här, att du ska få lite pengar och köpa lökar för, men jag ville inte ha någonting för då kommer de att säga du ska göra si och så(Siri).*
- *Och då förpliktar det(författaren)?*
- *Ja, och det orkar inte jag. Men jag köpte för tusen kronor varje år, vårblommor, penséer och sen sommarblommor. Jag hade skuggigt och han hade slutat då och flyttat så då köpte jag blommande blommor, men det var inte sådana som kom år efter år eftersom det är så skuggigt. Kanske att jag inte kunde sköta jorden heller så bra som han. Det var mycket som han hjälpte mig med, han jobbade så mycket som han orkade på dagarna och sen när jag kom hem var det redan gjort. Jag har bara goda minnen av honom, och hans fru också (Siri)."*

Det verkar vara viktigt att inte få krav på sig från fastighetsskötaren om hur det ska skötas och se ut utan hon betalar hellre växterna själv för att kunna ha friheten att utforma det själv. Jag tar upp frågan om kolonilotter, om hon hade velat ha det istället om möjligheten funnits:

- *" Om de hade haft kolonilotter i närheten, hade du velat ha det istället (författaren)?*
- *Nej, jag ville ha det här istället, jag ville ha det här så att jag såg från fönstret (Siri)."*

Trädgården verkar ha varit hennes största intresse och uppfyllt en stor del av hennes vardag. På somrarna åkte hon sällan bort och hade inget sommarställe. När de var flera som odlade i trädgården samtidigt brukade de hjälpas åt med vattningen av varandras rabatter när de behövde resa bort:

- *" Jag kunde inte vara borta så mycket, vi måste ju vattna också och jag hjälpte de andra, vi måste bestämma tid, tidigt på våren när det kunde passa och boka. Det var tidsfördriv för mig, andra åkte bort till lantställena, men jag gick ut här och dona. Jag var mycket lycklig utav det!"*

Omgivningens reaktioner

Det sociala livet som trädgårdsskötseln gav verkar ha varit viktigt och förutom den reaktion som hon fick i början när hon satt ner vårlökar nämner hon ingenting utan responsen från grannarna verkar bara ha varit positiv. Hon har pratat och bytt växter en del med May-Britt som bor i andra änden av området. Jag tror att samspelet med grannarna har varit viktigt för Siri och även om hennes trädgårdsmästargranne styrde ganska mycket över hennes skapande så fick hon ett stort kunskapsutbyte av det.

Det förekommer att människor utifrån kommer och plockar blommor från hennes rabatter utan att fråga om lov. De kunde komma smygande på nätterna sa hon. Hon säger också (halvt på skämt) att det har varit mycket kaniner som ätit på hennes blommor och om hon orkade hålla på i dag så skulle hon skaffa två rävar som kunde hjälpa henne med att hålla undan kaninerna. Hon berättar historier om möten som hon haft med älgar och rådjur utanför balkongen.

Fastighetsskötarna har hjälpt till med jord ibland. Vid ett tillfälle tog de ner en stor gran. Där stubben varit fyllde de på med jord och tyckte att hon skulle sätta blommor, men de hade inte frågat henne om hon orkade sköta om det.

Bild 18. Fint besök

Bild 19. Juni 1989

May-Britt's trädgård

På en bit impediment-mark mellan gångvägar, garageuppfart och motorväg har May-Britt tillägnat sig en bit mark och gjort den till sin trädgård. Marken tillhör egentligen Stockholms stad och hon har inte fått något medgivande från deras håll att få bruka den. Det enda förbehållet som HSB har haft är att de ska kunna använda en del av marken till snö-upplag på vintrarna. Det ligger också ganska vindutsatt och stora delar skuggas av husen runtomkring.

Enligt May-Britt användes marken som tipp för byggrester under byggnadstiden. Hon berättar att hon bl.a. har hittat en gammal slägga i marken. Jordlagret är ganska tunt och för att kunna odla de växter som hon vill har hon fått tillföra mycket jord och måste vattna mycket under sommaren.

Det är knappast några andra aktiviteter som gör anspråk på marken men däremot så passerar många människor förbi platsen på gångvägarna. Det har inneburit en del skadegörelse under årens lopp men det öppna läget gör också att många människor stannar till och pratar. Gångvägen som går genom trädgården har blivit livligt trafikerad sedan en ny busshållplats har satts upp ute vid vägen.

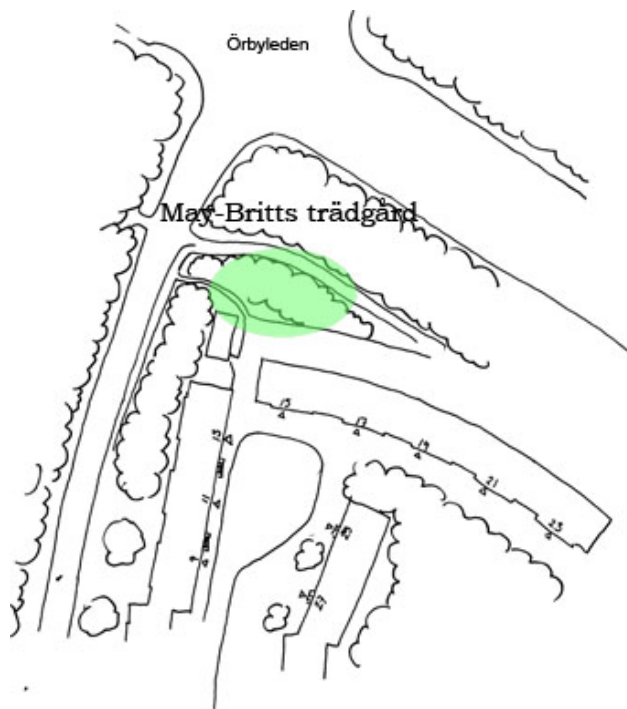

Bild. 20. Trädgårdens läge i bostadsområdet

Samtal med May-Britt

May-Britt är född 1927 och flyttade in med sin sambo på Kallforsvägen för drygt trettio år sedan. Hon växte upp i Hälsingland utanför en liten by som heter Hännan. När hon först kom till Stockholm arbetade hon en tid på en kyrkogård men sedan fick hon arbete på Åhléns i Farsta där hon sedan stannade i trettio år.

May-Britt bor en trappa upp och det är inte svårt att gissa vilken balkong som är hennes, den är helt översållad med blommor.

Bild 21. May-Britt's Balkong

Från början var det alldeles svart

När hon kom till Kallforsvägen var Örbyleden, motorvägen som går utanför fönstret ganska nybyggd. Bullervallen var kal och svart av den nakna jorden och utgjorde inte någon särskilt vacker utsikt från lägenhetens köksfönster. På hennes jobb blev det ofta överskott på blomsterlökar som personalen fick köpa till ett förmånligt pris och den svarta bullervallen blev en utmärkt plats för dem. Men efter några år flyttade hon ner till kullen närmare huset där trädgården ligger idag, mest på grund av att människor gick och plockade av blommorna men också för att det började komma upp en hel del konkurrerande växtlighet som skymde. Med årens lopp blev det fler kassar med lökar och hennes knalle blev bara mer och mer rik på blomsterprakt. Jag citerar från samtalet:

- *" Jo, och sen flyttade jag ned till de där stenarna och började sätta lökar omkring stenarna, för det tänkte jag att där trivs lökarna bra, hoppas jag. Och sen så blev det lite mer och lite mer och så pratade jag med en jobbkompis om det här landet. Då ska du få plantor av mig sa hon. Och under årens lopp så har hon burit kassvis med plantor åt mig. Och många har ju naturligtvis försvunnit under årens lopp men jag har åtminstone rätt många som är roliga, bland annat så har jag sköldpaddsort. "*

Hennes trädgårdsintresse var därmed i full gång och gick inte att hejda. Trädgården utvecklades, när ett land var fullt med växter byggde hon vidare och gjorde ett nytt land. Jordlagret är ganska tunt och hon har köpt massvis av säckar med jord. Hon har till och med byggt upp ett parti med torvblock för att kunna åstadkomma ett mäktigare jorddjup. Trädgården hade blivit hennes hobby och hon lägger ner mycket av både tid och pengar i den:

- *" Och har man då inte så mycket annat man ägnar sig åt så tycker jag att: Jag köper lika gärna en blomma som att jag går ut och köper mig ett klädesplagg eller går på systemet eller vad nu andra människor gör för någonting.*

Vi börjar prat om platsens läge och att den ligger i skugga från husen och träden som växt upp har med tiden kommit att skugga mycket. Hon vattnar rabatterna med en slang som hon drar ut från cykelgaraget, där hon också vinterförvarar sina krukväxter som hon bär ut i trädgården på sommaren.

Inspirationskällor och drivkrafter

Vårt samtal kom att kretsa mycket runt själva växterna och det märks att hon verkligen brinner för sitt odlande. Min roll som intervjuare blev färgad av att jag själv är växtintresserad och hon frågade mig mycket om olika växter, hur de skulle odlas och skötas. May-Britt är med i flera trädgårdsföreningar och åker ofta och tittar på andras trädgårdar på visningar och genom föreningarna har hon också fått flera trädgårdsvänner. Hon prenumererar på flera trädgårdstidningar. Hon jämför sin trädgård med andras och beklagar sig lite över att den här bergsknallen inte kan bli lika frodig som hennes vänners trädgårdar:

- *"De har ju trädgård, det här är ju en knalle bara (skratt) som jag har som det växer blommor på. Så att jag har ju för stora fodringar då att det ska vara lika fint här med, men det kan inte bli det för det är inte de förutsättningarna här."*

Omgivningens påverkan

Jag frågar om hon hellre hade velat ha en kolonistuga i närheten:

- *" Nej, nej! Det är många som har sagt det, sommarstuga eller kolonilott? Nej, jag vill ha det så att jag kan se det så här ifrån mitt fönster. Jag går för det mesta ut halv tio - halv elva på morgonen och ser över det, och sen blir man ju kvar där naturligtvis (May-Britt) ...*
- *Ja, ja (författaren)...*
- *(skratt)...alltid något ogräs som man ska rycka, och någon planta som ska ses om och fixas med (May-Britt).*
- *Men det passar dig rätt bra att ha det så här(författaren)?*
- *Jaa (May-Britt)!*

Att ha trädgården nära bostaden är viktigt och en förutsättning för May-Britt. Efter samtalet går vi ner i källaren och tittar på hennes vinterförvarade krukväxter. I trapphuset hänger det fullt av viktoriaakaktusar. När vi är där ute berättar hon också för mig om hur viktigt det är för henne att komma ut hit eftersom hennes man är sjuk och kräver mycket omsorg. Utan det här så hade livet känts mycket tyngre. Två

damer kommer förbi med två små hundar, de stannar och växlar några ord med May-Britt. De verkar vara väl bekanta och tonen är hjärtlig och vänskaplig.

Bild 22. Sommaren 2004

Bild 23. May-Britt's trädgård

Att området ligger på Stockholms stads mark påverkar också situationen på så sätt att hennes odlande inte konkurrerar med någon annan aktivitet då det är impediment-mark som inte går att använda till någonting annat (förutom den bit som är snö-upplag). Genom trädgården löper en gång som har blivit livligt trafikerad på sista tiden sedan det kommit upp en ny busshållplats på andra sidan. På ett sätt har May-Britt ställt det offentliga och privata begreppen på ända, hon har skapat en port mellan dessa två sfärer och intressanta möten kan uppstå och gör det också. Den medeltida staden var ofta uppbyggd runt torg och designad för människor som gick till fots (Gehl 1996). Där finns ofta många inbyggda strukturer som gynnar möten mellan människor. Man kan säga att den medeltida stadens bystruktur var integrationsorienterad. Det finns många fysiska planeringsknep att ta till för att uppnå detta, men när en mötesplats uppstått spontant alldeles gratis finns det all anledning att understödja och uppmuntra den så att den kan fortgå att vara en tillgång för hela området! Folk stannar ofta till och tittar på trädgården och byter några ord med May-Britt när hon är där.

Jag tar upp frågan om att känna trygghet till området:

- *"Måste man inte känna sig ganska trygg med sin miljö när man nu satsar massa pengar och tid (författaren)?"*
- *Ja, jo... det är klart att det har ju funnits i bakhuvudet när man gör någonting, om man har sett att det har varit en väldigt vacker blomma, och tänkt att: hoppas att den får vara kvar, för folk springer ju då och då och trampar ner (May-Britt)."*

En av grannarna har bett att få ha sin gjutjärnsgräva i hennes trädgård och den har de planterat nunneört i, annars är det inga fler människor involverade i trädgården. En del skadegörelse har förekommit med det har inte hindrat henne från att odla vidare, däremot har hon många gånger dragit sig för att investera mycket pengar i nya plantor. Ett par gånger har HSB lagt dit en skopa jord till henne, men hon har aldrig bett om något själv - det har andra grannar gjort åt henne.

Önskemål och visioner för framtiden

Trädgården är också ganska vindutsatt och en önskan har varit att skapa någon form av vindskydd mot det håll som det blåser mest ifrån men hon har haft svårt att få det att ta sig. En plan var att plantera tujor utmed kanten men hon har tyckt att det varit för dyrt, så det har bara blivit ett par plantor. Hon skulle gärna vilja göra åtgärder, om hon orkade, för att förbättra jordmånen ytterligare, om det fanns möjlighet att gallra ut en del skuggande träd skulle inte det heller skada. När vi går ut och tittar på trädgården berättar hon om sina planer på att utöka trädgården och frågar mig till råds hur man skulle kunna anlägga nästa odlingsäng.

Reflektion

May-Britt är inte intresserad av att ha en sommarstuga eller en större och bättre odlingslott långt bort från sin bostad. Andra studier visar (Bergquist 1989) att för folk som har bottenvåningsträdgårdar var just närheten till trädgården en avgörande orsak till att den används mycket trots förvärvsarbete och familjeliv. För May-Britt fyller trädgården en viktig social och mänsklig funktion. May-Britt har lyckats tillägna

sig ett område och får stort utlopp för sin kreativitet i sin trädgård, hennes entusiasm smittar av sig på omgivningen och sprider sig på olika sätt.

På en garagevägg alldeles intill hennes trädgård har någon målat grafitti. Jag kan inte låta bli att dra jämförande paralleller till ett av Lena Jarlövs försök att definiera vad kreativitet är: att tillägna sig en bit av sin omvärld och gestalta och påverka den (Jarlov 1982). Är egentligen inte även grafittin på väggen ett alldeles utmärkt sätt att göra just detta?

Bild 24. Möte!

Bild 25. En blomsterresa?

Samtal med fastighetsskötaren

Arbetsuppläggning

Jag träffar Christer som är fastighetsskötare på HSB i Bandhagen. Vi sitter och samtalar i fikarummet i deras förråd och den här gången använder jag inte bandspelare utan antecknar svaren från vårt samtal. Bandhagen-föreningen är ganska stor och upptar en betydande del av stadsdelen. Den sammanlagda ytan på skötselområdet är ca 48 000 kvadratmeter varav 4-5000 består av busk och blomsterrabatter. Det är fyra personer som sköter området och det är uppdelat så att två personer sköter fastigheternas inre underhåll och två personer har hand om den yttre miljön. På sommaren anställer de ett par sommarjobbare för att klara det ökade skötselbehovet och för att kunna ta semester. Ofta anställs ungdomar som bor och är medlemmar i föreningen. De sätter ut mycket sommarblommor och vårlökar planteras på höstarna. Jag frågar om de har någon särskild policy eller mål med sin verksamhet. Någon uttalad policy finns inte, men de har en underhållsplan som de följer och varje vår inventerar de området och tar in synpunkter från medlemmarna. Verksamheten hotas av neddragningar i ekonomin och HSB vill minska den med en tjänst.

Förhållningssätt och attityder

Jag försöker ta reda på hur de har anpassat sin skötsel i relation till de aktuella trädgårdarna, om det har inneburit mycket extraarbete eller om det rent av har gjort arbetet lättare och mindre tidskrävande. Det är sällan frågan om något merarbete, säger Christer. Ibland kan det bli mer skötsel när medlemmarna inte orkar ta hand om sina planteringar längre och vill att fastighetsskötarna eller någon annan ska göra det istället, de har ingen möjlighet att hålla det på den nivå som varit. Jag frågar om det har varit många andra som också varit intresserad av att odla utanför husen. HSB Bandhagen ger ut ett nyhetsblad där de informerar sina medlemmar om att de som vill har möjlighet att odla upp mark utanför husen men det är väldigt få som har varit intresserade av det. Några avtal upprättas inte utan det sker helt på frivillig basis och i samråd med Christer. Han tror inte på att det skulle vara positivt att ha avtal om skötsel med medlemmarna. Det faktum att det är en bostadsrättsförening och att det ägs av de boende påverkar säkert inställningen till hur offentligt eller privat man upplever området. Han tror också att de medlemmar som odlar vill ha sina odlingsprojekt och områden för sig själva och inte dela dem med andra i huset. De skulle nog inte tycka om att andra kom och la sig i hur deras odling ska se ut.

Bemötande från boende

Odlingarna utanför husen gör att man får mer kontakt med medlemmarna och det är ett positivt och roligt inslag i arbetet menar Christer. Jag tar upp frågan om bänkar och om han inte tror att det skulle befrämja samvaron mellan de boende mer. På senare tid har de satsat ganska mycket på utemiljön i angränsande områden. Två lusthus med grill och sittplatser och en ny lekpark har byggts. De används mycket av medlemmarna och har ökat aktiviteten och samvaron på gårdarna.

Christer tycker att folk verkar trivas i området, omsättningen på lägenheterna är väldigt låg. Om det är någon som flyttar så är det oftast för att de har blivit för gamla för att kunna bo kvar. På senare tid har det dock varit lite mer inflyttning av

nya medlemmar men det tror han beror på att det är ett generationsskifte i området. En tvåa kostar i dag mellan åtta- och nio-hundra tusen. Det är också väldigt lite nedskräpning i området och nästan ingen skadegörelse.

Bild 26. Fastighetsskötare Christer

Frågeställningar och diskussion

Under min utbildning har jag i viss mån saknat någon som talat om vilka människans behov är och hur man planerar miljöer som väl fungerar att bo och vara i. Som professionell planerare är det viktigt att förstå konsekvenserna av den miljö man skapar. Är det inte viktigare att lära sig att lyssna och vara demokratisk än att framföra sina professionella, inskolade estetiska och tekniska ideal (Berghlund 1996, Glicken 2000, Russel 1999, m.fl.)? Resultatet av mitt arbete är mina intervjuer och de frågor som jag ställer under min litteraturstudie. Dessa kan fungera som underlag eller språngbräda för vidare studier och diskussioner.

Hurdan är då människan?

Man tar med sig delar från det rum man kommer ifrån till det rum man träder in i. Man formas av de människor man möter (författarens tankespår).

Det fullständiga och komplexa svaret på frågan (hurdan är då människan?) är omöjlig att ge och inte heller min ambition. Jag har sökt svaren på hur människan kan påverkas av sin sociala miljö och vilka behov hon har i fråga om att genom odling få utlopp för sin kreativitet. Att tala om hur människan fungerar är omöjligt utan att reflektera över hennes omgivning och i vilken kultur hon befinner sig. Det kulturella landskapet vi har inom oss påverkar oss, kulturen kan ses som det filter genom vilket vi uppfattar vår verklighet (Frykman & Löfgren 1979). Människan är utrustad med ett visst arv av grundläggande attribut, vissa sociala funktioner som behöver en viss miljö för att fungera bra (Grahn 1986). Vi ägnar oss åt fysiska och psykiska aktiviteter som kräver sin rätt till utlopp. Jag ska framöver resonera om människans kreativitet, vår kulturs tidsuppfattning och starka funktionsuppdelning.

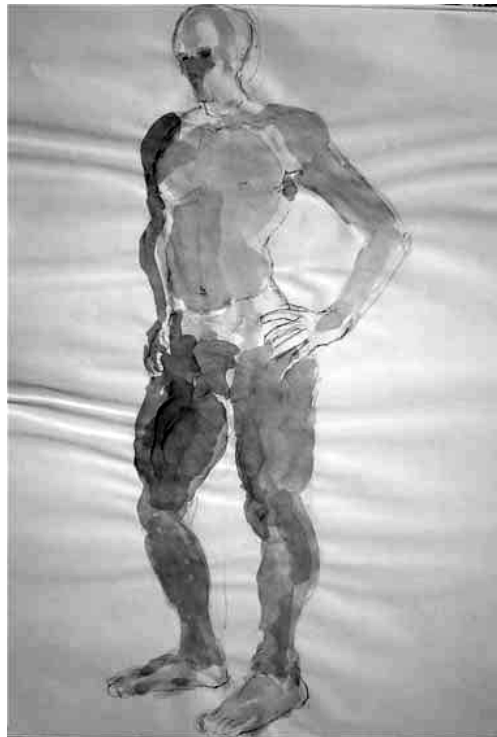

Bild 27. Människan påverkas av sin omgivning.

Kreativitet och odling

Jag tar min utgångspunkt i att människan är kreativ till sin natur. Men vad är då kreativitet? Det har under min litteraturstudie visat sig vara ett svårdefinierat begrepp men jag vill ändå slå fast att kreativitet är en djupt liggande egenskap hos människan och är i grunden ett sätt för henne att överleva. I en föränderlig värld har människan lärt sig att anpassa sig till nya förhållanden i sin omgivning och tvingats till nya lösningar för att klara sin överlevnad. En annan och nästan lika djupt liggande färdighet är att odla. Lena Jarlövs definition på kreativitet stämmer väl överens i sammanhanget: "att tillägna sig en bit av sin omvärld och gestalta och påverka den" (Jarlov 1982).

För Lillian, May-Britt och Siri har trädgårdarna uppfyllt en del av deras behov av skapande verksamhet. Även om det inte har ingått i någon stadsplanering från början så har de ändå funnit en plats där de kan tillägna sig en bit mark och odla sina växter. Odlandet har också inneburit en viktig möjlighet till sociala kontakter. Att det finns en anledning att umgås, att ha en praktisk aktivitet att samlas runt skapar förutsättningar till kontakter och att de upprätthålls. Ofta vill man vistas där det redan finns folk och där man har möjlighet att stöta på folk, det är en självgenererande mänsklig mekanism, människor är intressanta. Arkitekten Van Klingergren har sammanfattat fenomenet i formeln: En plus en är tre – minst (Gehl 1996).

Om det t.ex. hade funnits utgångar från husen ut till trädgården eller om lägenheterna legat i markplan så hade livet ute på gården antagligen varit ännu livligare. Nu finns det ett visst motstånd mot att ta sig ut i trädgården då man i vissa fall måste runda hela huset. Det är inte bara viktigt i planeringsskedet att tänka på att ge människor möjlighet till kreativ verksamhet i anslutning till sin bostad. Med en god förvaltning kan man kompensera en bristfällig planering genom att uppmuntra och stödja initiativ från de boende.

Bild 28. Planering för möten mellan människor?

Jag påstår inte att odlandet utanför våra permanentbostäder är lösningen på mänsklighetens frustration och ohälsa. Jag har bara pratat med de som ägnar sig åt trädgårdsodling och inte med de som är ointresserade, men det är **ett** sätt att öka vår möjlighet till skapande verksamhet. Jag tror att det mer handlar om att ta människans kapacitet på allvar och att som planerare och förvaltare löpa linan ut i sitt empatiska tänkande och vara lyhörd.

Ändrad tidsuppfattning och ett uppdelat samhälle

Innan industrialismens genombrott, när den största delen av befolkningen levde och arbetade på landsbygden, var tidsuppfattningen en annan. Bondens och allmogens tid var förankrad i naturens rytm. Tiden blev kort eller lång beroende på arbetets intensitet och karaktär, dagsljuset, vädret etc. Som ett exempel kan nämnas att fem travar med meterved ansågs vara vad en man kunde klara av på en dag. Tiden följde naturens och arbetets rytm, man kan säga att tiden var periodisk eller cyklisk. I dag är tiden snarare linjär, dvs. tiden löper rakt fram eller snett uppåt in i framtiden, klockan mäter ut minuterarna och delar upp tiden i exakt lika stora mätbara delar (Frykman & Löfgren 1979).

Bild 29. Tiden var förankrad i naturens rytm.

I andra kulturer som har en tidsuppfattning mer lik den vi hade tidigare uppfattas det mycket oartigt att inte stanna och prata med någon man känner eller inte sett på länge. Att bestämma möte efter klockan kan vara en mycket främmande företeelse. En bekant berättade om en situation under sin resa i Afrika. Då han försökte att bestämma tid för ett möte bemöttes han med den förvånade kommentaren: *Hur skulle vi kunna bestämma en tid? Tänk om man träffar någon på vägen, då måste*

man ju stanna och prata, det vet man inte hur lång tid det tar? Har vi rätt prioriteringar? Som inbiten storstadsbo kan jag ibland komma på mig själv med att bli stressad och irriterad över de extra sekunderna jag ibland får vänta på att kassörskan i den lokala ICA butiken vid mitt lantställe växlar några ord med sina kunder. I själva verket kan jag avundas de som fortfarande lever i ett "Manjana-samhälle". Idag lever vi oftast med tiden som ett ok, tidens tyranni. Att vänta har blivit olidligt, outhärdligt jobbigt.

Fritid och arbete hade inte heller samma skarpa uppdelning som den har fått idag. För bonden utgjorde bostaden arbetsplatsen. Att bo var att vara. Industrialismen och urbaniseringen har skapat ett funktionsuppdelat samhälle. Vi arbetar på en plats, bor på en annan och om vi har möjlighet har vi vår semester och fritid på ytterligare en annan plats. När Siri först började plantera vårlökar utanför sin balkong möttes hon av viss skepsis från de övriga i bostadsrättsföreningen. Hon nämnde också att det ansågs lite konstigt att göra något åt den offentliga miljön som privatperson. Ännu konstigare var det att bjuda på "gratis arbetskraft" som en av hennes grannar uttryckte sig. Det konstnärliga och kreativa skapandet har också specialiserats och uppdelats. Kreativitet har mer blivit något som professionella utövare ägnar sig åt och som vi andra vördnadsfullt konsumerar. Med hjälp av sin skapande förmåga har människan skapat ett samhälle som hindrar henne från att få utlopp för den samma.

Bild 30. Att bo var att vara

En annan förmåga, den att kunna anpassa sig har lärt människan att avskärma vissa delar av sitt jag. Denna avskärmning leder i längden till frustration och ibland destruktiva handlingar därför att hon behöver uttrycka sig och visa att hon finns till (Jarlov 1982). Den funktionsuppdelade vardagen vill tvinga in oss i fack där vi får lite eller inget utlopp för vår skapande verksamhet. Vår förmåga att anpassa oss till detta

kan ta kreativa eller destruktiva vägar. Siri och May-Britt har trots begränsad tid under sitt förvärvsarbete och begränsad plats vid sin bostad löst situationen.

Planerarna under funktionalismen gjorde en stor felbedömning i att tro att människan inte skulle ha några behov av skapande verksamhet i sitt boende, där skulle hon bara bli servad med kulturell underhållning och finna avkoppling. Den kreativa verksamheten skulle uppfyllas på hennes arbete när maskinerna hade befriat henne från monotona och ohälsosamma moment. De missbedömde de kommersiella krafterna i samhället, utvecklingen blev inte riktigt som de hade tänkt sig utan resultatet blev många gånger en katastrof, ett kreativt vakuum. Det är inte särskilt svårt att vara kritisk till miljonprogrammets bostäder och deras misslyckande med att tillfredställa grundläggande behov hos människan. Idag byggs det inte i lika storskalig omfattning som då och målgruppen är oftast en helt annan. Man bygger i större utsträckning för de som har råd att betala de höga insatserna eller hyrorna, för heltidsarbetande höginkomsttagare. Dock har mycket hänt när man planerar nya områden med flerbostadshus idag, bl.a. har den egna uteplatsen blivit en självklarhet för de som bor på bottenvåningarna (Persson 1989).

Måste vi ha en tillflyktsort för att kunna trivas?

Jag tror att man tar för givet idag, när man planerar flerbostadshusområden att människor har alternativa tillflyktsorter på helgerna. Men hur skapar man miljöer som folk vill stanna kvar i på sin fritid, en miljö som är levande och väl använd av dem som bor i den? Är det kompletta boendet en utopi eller bara verklighet för de som har råd med det? Behövs det kanske alternativ till flerbostadshus och villor? Borde inte målet också vara att planera för de som inte har någon möjlighet till alternativa bostadslösningar eller råd med fritidshus? Bostadsområdena blir ganska torftiga när de handlingskraftiga människorna flyr till sina sommarställen så fort de är lediga. Odlingsinitiativen i min studie är exempel på hur det kan bli när de trots allt stannar kvar.

Bild 31. Tillflyktsort

Är våra värderingar riktiga?

Under läsningen av *To dwell is to garden* (Warner 1987) som är en historisk beskrivning av Community Gardens i Boston slår det mig hur människan ideligen undervärderat vikten av att odla och den samhällsekonomiska vinsten som detta innebär för hälsa och ekonomi. Där ges exempel på hur de kommersiella marknadskrafterna gång på gång slår omkull odlingsprojekt på städernas vakanta rivningstomter. Projekt som antingen har initierats på privat eller offentligt initiativ har till slut fått ge vika för de starka exploateringskrafterna. Ligger det i sakens konstruktion att små, personliga, egna kreativa yttringar har svårt att hävda sig mot de stora välorganiserade och kommersiella samhällsplaneringskrafterna? Det är viktigt att ta vara på de krafter som finns i ett bostadsområde och uppmuntra de initiativ som tas från de boende. Förvaltarna har ett ansvar att bekräfta dessa initiativ och se dem som en tillgång och något som man kan bygga vidare på för att uppnå ett mer levande område.

Bild 32. Vilken blir utsikten i framtiden?

Källförteckning

Litteratur

Berglund Ulla 1996, *Perspektiv på stadens natur, Om hur invånare och planerare ser på utemiljön i staden*, Institutionen för arkitektur och stadsbyggnad, Doktorsavhandling ISSN 1400-2922, Kungliga tekniska högskolan, Stockholm

Bergquist Magnus 1989, *Trädgårdens betydelse för folk i flerfamiljshus*, Forskargruppen för trädgårdskultur, avdelningen för bostadsplanering, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979. *Den kultiverade människan*, Etnologiska institutet, Lund.

Gehl Jan 1996, *Livet mellem husene, udeaktiviteter og udemiljøer*, Arkitektens forlag, København.

Glicken Jessica 2000, Getting stakeholders participation 'right': a discussion of participatory processes and possible pitfalls, Environmental science & policy 3.

Grahn Patrik 1986, *Grönplanering för människor*, Stad och land nr. 44, del 1, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp.

Horgby Charlotte & Jarlöv Lena, 1991, *Lägenhetsträdgårdar*, Statens råd för byggforskning, Stockholm.

Jarlöv Lena 1982, *Boende och skaparglädje, människors behov av skapande verksamhet - en försummad dimension i samhällsplaneringen*, Doktorsavhandling i Arkitektur, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Kvale Steiner 1996, *Interviews, An introduction to Qualitative research interviewing*, ISBN:0-8039-5819-6, Sage publications, Thousand Oaks, London.

Persson Bengt & Stenmark Ben 1989, *Den gemensamma trädgården, Handbok för boende i flerbostadshus*, Stad och Land nr 78, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp.

Russel Dawid 1999, *Planning for the compatibility of recreation and forestry*, sidor I Forest Tourism and Recreation case studies in environmental management, Cabi publishing, Wallingford, UK.

Warner JR Sam Bass 1987, *To dwell is to garden, A history of Boston's community gardens*, North-eastern university press, Boston.

Bildförteckning

Omslagsbild: Målning av Tove Grönvik

Kartor

Bild 2: Karta över Stockholm, Mats Grönvik

Bild 3: Kartagoutskrift från Stockholms Stadsbyggnadskontor 2005-03-07

Bild 4 och 20: Planer över bostadsområdet, Mats Grönvik

Foton och målningar

Bild 1,5-12,21-26: Foton av Mats Grönvik

Bild 13-19: Foton av Siri Hellsten

Bild 27, 29-32: Målningar av Mats Grönvik